

על ספינה מעץ ורב חובל מברזל

מאת: אריק קרמן

מקור: משמר המורשת הימית / אלי רהב, אוק' 2021

רב החובל ג'ובאני מצנו לא מש מגשר הפיקוד של ספינת המעפילים כאשר כוח השתלטות של משחתת בריטית השתלט על הספינה בלב ים. הוא היה יכול להתחבא בין המעפילים כפי שעשו אנשי הפלי"ם המלווים, אך אומץ ליבו וכבודו העצמי כרב חובל לא הניחו לו לעשות זאת והוא נעצר ושילם על כך בישיבה בכלא.

מאמר זה נכתב (באיחור של 74 שנים) כמחווה לקפטן האיטלקי ג'ובאני בטיסטה מצנו, שבינואר 1946 הביא ארצה 900 מעפילים ניצולי שואה על ספינת המעפילים "אנצו סרני".

דמותו של קפטן מצנו בלטה כבר במחקר שערכתי בזמנו בנושא ההעפלה, כרב החובל האמיץ והמקצועי בין רבי-החובלים הזרים שלקחו חלק בהבאת הספינות עמוסות המעפילים בתקופה הסוערת של ההעפלה שלאחר השואה.

לצורך כתיבת מאמר זה נעזרתי בחברי מבית הספר לקציני ים נחום פייטלברג הדובר איטלקית שהצליח במאמצים רבים ובלא מעט אינטואיציה לאתר באיטליה קרוב משפחה של רב החובל שמסר לנו פרטים אישיים עליו.

הספינה אנצו סרני

ספינת המעפילים אנצו סרני היתה הספינה השמינית בין ספינות ההעפלה שהפליגו ארצה לאחר מלחמת העולם השנייה. שבע הספינות שהפליגו לפניו הצליחו לחדור מבעד הסגר הימי הבריטי על חופי ארץ ישראל והביאו את המעפילים בשלום אל החוף. אנצו סרני היתה ספינה מעץ בת 550 טון בשמה המקורי "רונדינה די סבונה", ספינה חדשה לגמרי שנרכשה על ידי ארגון ההעפלה המחתרתי של המוסד לעליה באיטליה. הרכישה נעשתה באמצעות איש קש יהודי איטלקי בשם פינטר שנרשם כבעל הספינה הרשמי כדי להסוות את מטרת הרכישה. שמה המחתרתי "אנצו סרני" ניתן לה על שם הצנחן היהודי שנרצח על ידי הנאצים. את המגעים לרכישת הספינה ניהלה עדה סרני (אחותו של הצנחן) סגניתו של יהודה ארזי ראש ארגון ההעפלה באיטליה, שבאותה עת נפל למשכב. היא רכשה את הספינה על סמך התרשמות בלבד וללא סיוע של איש מקצוע כפי שציינה בספרה "ספינות ללא דגל". **"בעל הספינה נראה לי אדם רציני וישר, ואני סמכתי על התרשמותי מבני אדם יותר מאשר על התרשמותי מהספינות"**.

בעל הספינה התחייב להשלים את כל הדרוש להפלגה, אך הסתבר שהתרשמותה הטובה מבעל הספינה היתה מוטעית והיו לכך השלכות חמורות בעת ההפלגה עקב ליקויים שהיו בספינה שחלקם התגלו עם הגיעו של קפטן מצנו יום לפני ההפלגה, אך זה היה מאוחר מדי והוא נאלץ הפליג ללא תיקון הליקויים.

הקפטן

קפטן מצנו הצטרף למבצע ההעפלה בדומה לעשרות רבי-החובלים והימאים הזרים שנשכרו לצורך השטת ספינות המעפילים והיוו את השלד המקצועי הימי של ההעפלה עקב חוסר ימאים ורבי חובלים ארץ ישראלים (מלבד בודדים). רבי החובלים הזרים שהשכירו את שירותיהם למוסד לעליה לצורך השטת ספינות המעפילים הבלתי חוקיות היו ברובם מחוסרי עבודה בגלל המחסור באוניות באירופה שלאחר המלחמה. רובם היו רבי חובלים של ספינות קטנות בעוד שקפיטן מצנו היה רב חובל בעל הסמכה לאוניות גדולות ואף היה בעל ניסיון קרבי. הוא היה בן למשפחת ימאים, אביו וסבו היו רבי חובלים. בצעירותו למד בבית ספר ימי וכשהחל להפליג התנסה בכל התפקידים מדרגת מלח עד רב חובל. הוא היה בן כ-18 כששירת על טרפדת במלחמת העולם הראשונה. במלחמת העולם השנייה שירת כרב חובל על אוניית סוחר מגויסת לצי האיטלקי שטובעה על ידי צוללת בריטית, וניצל בעור שיניו.

רב החובל מצנו

בן 42 היה כשנשכר להשיט את ספינת המעפילים. עלפי התנהגותו נראה שמלבד הצורך להתפרנס פעל גם ממניעים אידאולוגיים.

הוא הגיע יום לפני מועד ההפלגה המתוכנן כאשר הספינה עגנה בנמל סבונה והיתה אמורה לאסוף את המעפילים בלילה בנמל דייגים קטן מערבית מסבונה בשם קפו די וואדו. בביקורת שעשה לקראת ההפלגה התגלו הליקויים: לספינה היה חסר מדלה עוגן (מכונה להרמת העוגן), סירת המנוע שעל הסיפון לא היתה

בת שימוש, המצפן לא היה תקין, ו"ספר האלמנך" שאמור להכיל נתונים עדכניים של גורמי השמים לצורך ניווט אסטרונומי היה מיושן.

קפטן מצנו דרש להשלים את החסר לפני ההפלגה, אך יהודה ארזי דרש ממנו למהר לעזוב את סבונה, כיון שחשד שעבודות ההכנה שנעשו בספינה להכשירה לקליטת המעפילים: התקנת ערסלים, שירותים נוספים על הסיפון, וכו' הסגירו את מטרת ההפלגה, והספינה עלולה להיעצר. הוא הסכים לדחות את ההפלגה ביום אחד בלבד כדי להשלים את החסר. המצפן הוחלף ועל הספינה הותקן מדלה עוגן לא מתאים שנשבר בניסיון הראשון של הרמת העוגן. קפטן מצנו סירב לצאת לים במצב זה אך יהודה ארזי לחץ והטיל על מצפנו את הנזק שיגרם לארגון ההעפלה באיטליה אם הספינה תיעצר עלי ידי המשטרה, והוא החליט להפליג ולסמוך על מיומנותו המקצועית.

ההפלגה

ב- 8 בינואר 1946 קפטן מצנו הוציא את הספינה להפלגה מנמל סבונה במסווה של הפלגת ניסיון, כמקובל בספינות חדשות, שבסיומה הספינה היתה אמורה לחזור לנמל כפי שדיווח לרשויות הנמל. עם רדת הלילה פנה לעבר המעגן בקאפו די וואדו, אסף את 900 המעפילים ולפנות בוקר הפליג לכיוון הארץ. בנוסף למעפילים היו עימו על הספינה שבעה אנשי צוות איטלקים, ושלושה מלווים אנשי פלי"ם: זלמן פרח, גד לסקר וגרשון עציון.

כבר ביום הראשון של ההפלגה הסתבר שהמצפן שהוחלף לא היה מדויק והיה צורך לחשב את הסטייה שהשתנתה כל הזמן. בנוסף לכך גם מד המהירות שאולתר משני חלקים שונים לא היה תקין. קפטן מצנו נאלץ לנווט ללא עזרי ניווט תקינים בין שדות מוקשים שנותרו מהמלחמה סמוך לחופי איטליה דבר שהצריך הפלגה בזיגזגים בתוך נתיבים קבועים, לעיתים ברוחב מייל אחד בלבד. כל טעות היתה עלולה להכניס את הספינה לשדה המוקשים ואכן במקרה אחד הספינה חלפה במרחק של 40 מטר ממוקש ימי.

יש לציין שבדרך כלל רבי-החובלים הזרים לא נטו לקחת סיכונים. אנשי הפלי"ם מלווי הספינות העידו על הבעיות שהיו להם עם רבי-החובלים הזרים כאשר התעוררו קשיים במהלך ההפלגה וכתוצאה מכך אף נקבע נוהג לשלם את שכרם בשלבים במהלך ההפלגה. לעומת זאת קפטן מצנו מרגע שהפנים את העובדה שהוא פועל במסגרת ארגון מחתרתי בתנאים לא שגרתיים, התגייס כולו למשימה ותחת מנהיגותו גם הצוות. כפי שציין זלמן פרח: **"את התנהגותם הסבלנית והיפה של הקפיטן וחבר העובדים"**

לאחר שעבר את מיצר מסינה, קפטן מצנו לקח אזימוט לאי ספינזה בדרום יוון תוך התחשבות בסטייה של המצפן, אך כשהתקרב אל האי הסתבר להפתעתו שהגיע לאי זנטה הנמצא כ- 60 מייל צפונה בגלל סטייה הפוכה של המצפן.

במהלך ההפלגה התברר שבנוסף למצפן הלא תקין גם הכרונומטר לא היה תקין. לאחר שהספינה חלפה על פני האי כרתים ולא ניתן היה יותר לנווט לפי החוף, קפטן מצנו ניווט לפי כוכב הצפון ולפי השמש, אך סערה צפונית מערבית עצרה את התקדמות הספינה והקשתה על הערכת מיקומה:

מאנצו. 13.1.46 "הסערה נמשכת והמצפן באוניה אינו טוב האניה יציבה והקפטן טוב ושקט".

ב- 16 בינואר הקפטן העריך שהגיע לקרבת החוף הסורי והחליט להתקרב בלילה לאחד המגדלורים על החוף, כדי לוודא את מיקומו, ואכן היה זה בקרבת העיר טריפולי שבלבנון על פי הנתיב המתוכנן במטרה להסוות את כיוון הגעת הספינה מאירופה. הוא חזר לעומק הים כדי לא להתגלות, ופנה דרומה לכיוון הארץ.

תפיסת הספינה

ב- 19 לינואר ב 7 בבוקר בהיותה במרחק של כ 20 מייל מחיפה התגלתה הספינה על ידי מטוס סיור ימי בריטי כאשר על סיפונה שהתה קבוצה גדולה של מעפילים שעלו לשאוף אויר.

הצפיפות בה שוכנו המעפילים בבטן הספינה היתה אכזרית, פחות ממטר מעוקב לאדם כולל תרמיל. בבטן הספינה הותקנו 900 ערסלים בקומות זה מעל זה, כשהגובה ביניהם כ 40 ס"מ, אך בגלל השקיעה של הערסלים (מהכובד) בוטלה הקומה התחתונה ומעפילים רבים נותרו ללא מקום שינה. הצפיפות והמחנק גרמו לסבל נורא, והמעפילים נאבקו על התור לעלות לסיפון לשאוף אויר. במהלך ההפלגה התקבלה הוראה מהארץ לא להתיר למעפילים לעלות לסיפון מחשש לזיהוי הספינה אך בגלל הסבל של המעפילים סירבו המלווים למלא את ההוראה.

כעבור שעה הופיע שוב מטוס, הפעם הוא חג מעל הספינה עד שהגיעה המשחתת הבריטית. למעשה הספינה זוהתה על ידי המודיעין הבריטי כבר כאשר עברה במיצר מסינה והתריע על כך, והפיקוד האווירי הבריטי בארץ הגביר את סיורי המטוסים מעל הים כדי לאתר אותה.

היתה זאת המשחתת "טליבונט" שהתקרבה לספינה וזיהתה ארגז שהושלח לים מהספינה. היא משתה את הארגז ומצאה בו מסמכים וביניהם מפה ימית עם ציון נתוני מסלול ההפלגה שנמחקו אך ניתן היה לזהותם בגלל סימנים של העיפרון הקשה שקפטן מצנו השתמש בו.

בינתיים על הספינה נעשו הכנות לקראת המפגש עם הבריטים. אנשי הפלי"ם המלווים וחלק מהצוות האיטלקי התערבבו בין המעפילים. קפטן מצאנו נשאר ועמד על גשר הפיקוד. המשחתת ניגשה אל הספינה וביקשה ברמקול לעצור. קפטן מצאנו התעלם והמשיך בדרכו.

המשחתת הודיעה ברמקול שברצונה לבדוק את הספינה ופקדה עליה לעצור. קפטן מצנו השיב שהספינה נמצאת במים בין לאומיים ואין להם רשות לעצור אותה, אך המשחתת שבה ופקדה ברמקול Stop your ship.

מכיוון שלא התקבלה הוראה מהארץ להתנגד למעצר, קפטן מצנו לא רצה לסכן את הספינה הקטנה העשויה עץ ואת המעפילים שעליה, ועצר את הספינה.

עשרה קצינים ומלחים בריטים חמושים ואדם לבוש אזרחית עלו על הספינה והשתלטו על גשר הפיקוד. האיש בלבוש האזרחי הורה לקפטן מצנו להפליג בעקבות המשחתת לכיוון נמל חיפה. קפטן מצנו השיב לו שהוא נמצא במים בין לאומיים והוא ימצא את דרכו לבד.

המעפילים עלו לסיפון, הניפו את הדגל הלאומי ושרו את התקווה. קפטן מצנו נשא דברים אל המעפילים שעל הסיפון, וגינה את המשטר הפשיסטי שאת קורבנותיו הוא מוביל לארץ ישראל. הוא לא פחד מהמלחים הבריטים החמושים, וכדברי אחד המלווים "לעג קשות לצי האנגלי שעוסק בדברים כאלה של מניעת אנשים להגיע לחוף מבטחים".

כאשר הספינה התקרבה לחיפה המעפילים עמדו על הסיפון וצפו על אורות העיר וקפטן מצנו נשא נאום פרידה (שתועד על ידי איש הפלי"ם זלמן פרח):

"חברים! כעת כשבועוד זמן קצר נעגון בחוף הארץ, אני רואה זאת מחובתי לאחל לכם כל טוב לעתיד. חברים יקרים, לקחתי על עצמי את הפיקוד על אוניה זו כדי להביאכם לארצכם. אלה שחשבו שהם שייכים לגזע העליון ניסו להשמידכם. מעשי הזוועה שלהם נכנסו להסטוריה והדורות הבאים ישפטו אותם.

בשבילי תהיה נסיעה זו תמיד זיכרון טוב. הראיתם התנהגות טובה ואני אלוכם הלאה בלבי ובמחשבותי. הנני מאחל לכם אושר, אך אל תשכחו ברגע זה את אלה שלא יכלו ללוות אתכם וערכו להם בטכס דתי תפילה. בשמי ובשם חבר עובדי האניה הנני מאחל לכם כל טוב ומקווה להתראות בקרוב."

המעפילים בנמל חיפה

אכן קפטן מצנו מילא את תפקידו והביא את המעפילים ארצה, אך בזה לא תמה תרומתו. בעוד שהמעפילים שוחררו לאחר שהות של שבועיים במחנה המעצר בעתלית, הקפטן נעצר והוכנס לכלא עכו. הוא התבקש על ידי המוסד לעליה לא להסגיר את מארגני ההפלגה באיטליה וגם לקחת על עצמו את האשמה בהבאת המעפילים:

ל-ארצי 17/2/46 מ-אלון" עליו לקחת את כל האשמה על עצמו. להגיד שאת האנשים קיבל בדרך מתוך סירות דייגים או בדרך אחרת מתקבלת על דעתו, אבל בשום אופן לא את הנכון. עליו לכסות על בעל הספינה והסוכן בסבונה עד הסוף.

בצעד אמיץ ויוצא דופן קפטן מצנו לקח על עצמו את האשמה, ובכך מנע את הסגרתם לשלטונות של בעל הספינה הפיקטיבי והסוכן, דבר שהיה מסכן את פעילי המוסד לעליה באיטליה. הוא הודה בהבאת המעפילים, אך כפר באשמה של כניסה בלתי חוקית לארץ בטענה שלא עשה זאת מרצונו, אלא הוכרח להפליג לחיפה על ידי הבריטים שהשתלטו על הספינה.

"רב החובל מתנהג באופן יוצא מהכלל" הודיע נמרי ראש המוסד לעליה בארץ במברק ליהודה ארזי באיטליה. המוסד לעליה תכנן לחלץ אותו בעת העברתו מכלא עכו לירושלים שם נערך משפטו, אך בגלל הליווי הכבד שהוצמד לו הדבר לא יצא אל הפועל. לאור הודעתו של קפטן מצנו באשמת הבאת המעפילים, בעל הספינה הפיקטיבי באיטליה תבע מהבריטים להשיב לו את הספינה.

"אני בעל האניה "רונדינה די סבונה"... ואשר ידוע לי שמישהו בלי רשותי ובלי הסכמתי ניסה להחליף את שמה לשם "אנצו סרני" וכפי שנודע לי אחר כך הובאה האניה בלי רשותי והסכמתי לנמל

חיפה. אבקש מיעקב שפירא עורך דין מחיפה לקבל בשמי את האניה הזאת ולנהוג בה כבא כוחי לכל דבר ביחס אליה"...

בית המשפט פסק להשיב את הספינה לבעליה (למעשה למוסד לעליה ב'), וזיכה את קפטן מצנו מאשמה לאחר שישיב כ- 3 חודשים בכלא עכו. כשחזר קפטן מצנו לאיטליה הוא ישב בכלא חודש נוסף (כנראה בלחץ הבריטים). התלאות שעבר קפטן מצנו לא הותירו בו כל מרירות, להיפך כשהשתחרר מכלא עכו אמר לעו"ד שייצג אותו שהוא מתכוון לספר ליהודים באיטליה ולחברים שלו על היחס והטיפול הטוב שקיבל בארץ והוסיף שבכוונתו לשוב ולהביא ארצה עוד יהודים.

בדוח לאחר ההפלגה כתב איש הפלי"ם זלמן פרח: "הקפיטן במיוחד, אישיות שעמד יפה במבחן, אדם בעל מקצוע ממדרגה ראשונה, בהופעתו גם בשעות הקשות ביותר הבין כל דבר בדרך וקיבל את שיקוליו ביחס לדרך הנסיעה: דאג לסליקים ולהתנהגות היפה והמסורה של חבר עובדיו".

אפילוג

הבריטים למדו לקח מפרשת "אנצו סרני" ונמנעו מלהשתלט על ספינות המעפילים בלב ים ועשו זאת רק לאחר כניסתן למים הטריטוריאליים. הם לא כיבדו מיד את צו בית המשפט והחזירו את "אנצו סרני" רק כעבור שנה וחצי. בפברואר 1948 שבה הספינה להפליג כספינת מעפילים תחת השם "בונים ולוחמים". היא נתפסה שוב ונקשרה לשובר הגלים בחיפה בין יתר ספינות המעפילים שהוחרמו. לאחר קום המדינה נמכרה הספינה ובין היתר השתתפה בסרט הידוע "קלאופטרה" כשהיא מחופשת לספינה מצרית עתיקה.

תעודת הוקרה שהוצאה על ידי שגריר ישראל באיטליה בעקבות פרסום המאמר

מקורות:

ארכיון תולדות ההגנה תיק 14/115

אהרוני, מטות תורן

קרמן, אוניית המלחמה של המעפילים

אריגו מצנו (אחיין של רב החובל)

The Royal Navy and the Palestine patrol

Torre del Greco. Anarondine Fa Primavera